

**Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav českých dějin
České dějiny**

Autoreferát (teze) disertační práce

Pavel Andrš

**Problematika postavení německého etnika
v prvorepublikovém Československu
na příkladu nejdeckého okresu**

**The issue of the German ethnic group status
in inter-war Czechoslovakia shown
in the Nejdek district example**

Cíl práce, metodologie

Předmětem této práce je zkoumání problematiky postavení německého etnika v prvorepublikovém Československu na příkladu nejdeckého politického okresu s důrazem na hlavní a rozhodující aspekty společenského dění – politiku, hospodářské a sociální záležitosti s tím, že pomocnými a podpůrnými prvky jsou: demografie, hraniční záležitosti, přítomnost českého etnika, náhled na vlastní (německé) dějiny a vývoj církví a náboženství. V některých ohledech dochází k časovému přesahu jak do předchozích, tak i do pozdějších let, a to pro dokreslení situace a souvislostí.

Nejdecký politický okres je zde zasazen do rámce regionálních dějin s ohledem na historický kontext vývoje Československa či v některých případech i světa. Zde představené regionální dějiny formou sondy z pohledu velkých dějin a zčásti i pomocí mikrohistorie si kladou za cíl vycházet ze široce pojaté pramenné základny a zachytit vlivy a dopady celostátní politiky na utváření podoby regionu Nejdecka a jeho obyvatel. V některých ohledech, pokud to samozřejmě jde, by bylo možné aplikovat výzkumné metody. Celkově má práce zaplnit tak zvaná bílá místa v regionální historiografii, neboť doposud vycházející knihy či studie se zaměřují jen na dílčí úzce regionálně vymezená témata a teprve ucelená zpracovanost, o níž se autor této práce pokouší, by tak mohla posunout regionální bádání o další krok dopředu. Vzhledem ke specifickým pohraničním oblastem a jejich pozdějšímu vývoji, mnohdy torzovitosti a roztříštěnosti primárních archivních pramenů se autor práce musel vypořádat s celou řadou problémů v heuristice a dále při přípravě a tvorbě disertační práce. V kapitolách práce nebyl až na malé výjimky dán prostor určitým tématům, jako jsou např. spolková činnost, kultura a sport, a to zejména s ohledem na neexistenci více druhů pramenné základny, neboť tyto druhy lidské činnosti jsou zastoupeny výhradně pouze v tiskovinách.

Snahou autora je postihnout základní vývojové tendence meziválečného Československa a do jaké míry by je bylo možné aplikovat i na německý region Nejdecka, přičemž stranou či jen náznakem by byla řešena otázka přítomnosti obyvatelstva české národnosti, a to vesměs jen pro dokreslení celkové národnostní situace a za účelem posouzení rozsahu nahrazování německých státních zaměstnanců v regionu příslušníky českého etnika, úlohy smíšených manželství a jak na působení českého školství a kultury reagovali místní Němci. Dále bych se zaměřil na to, jestli je možné vyzorovat nějaký vztah *periferie (Nejdek) versus centrum (Praha)* nebo naopak zda se cítilo být Nejdecko *samo pro sebe*.

Německá společnost v Českých zemích procházela v meziválečném období specifickým vývojem v oboru demografie, sociálních a církevních záležitostí, a proto je

nasnadě, aby i předkládaná práce reflektovala společenské procesy a změny v regionu Nejdecka.

V říjnu 1918 vznikl samostatný československý stát a hned vzápětí docházelo k vojenskému obsazení německého pohraničí, jež se mezitím přihlásilo za součást Rakouska-Uherska (mezi čtyřmi provinciemi bylo Deutschböhmen, kam Nejdecko náleželo). Naskýtá se tedy otázka, jakým způsobem přijalo místní obyvatelstvo začlenění regionu do svazku Československa, jak se obyvatelstvo stavělo k příchodu československé armády a jestli tuto rozjitřenou poválečnou dobu provázely ve společnosti rovněž zásadní momenty sociálních a bezpečnostních problémů.

Jednou z otázek, která by měla vyplynout v disertační práci, je, v čem spočívají rozdílnosti v politice a hospodářství, když na Nejdecku, které bylo silně postiženo za velké hospodářské krize, se politické směřování neubíralo k jednoznačnému příklonu obyvatel k Sudetoněmecké straně – jestli v tomto směru lze využít často tvrzeného pravidla, že čím byla vyšší nezaměstnanost, tím se německé obyvatelstvo více radikalizovalo ve prospěch nacionalistického hnutí. Pokusil bych se dále nastínit, jakou roli v tom sehrály jiné německé politické strany a jaké poměry mezi jednotlivými skupinami a jejich zástupci vůbec byly, a to třeba i s poukazem na identitu a mentalitu osob. V případě komunálních voleb na jaře 1938 bych rád osvětlil předpoklady regionálního volebního (ne)úspěchu Sudetoněmecké strany, zda výsledek korespondoval s původními představami a očekáváním funkcionářů či nikoliv a jaké místo zaujalo Nejdecko v celorepublikovém srovnání politických stran. Jak známo, tyto poslední volby v prvorepublikovém Československu se uskutečnily pouze v části obcí a rád bych se pokusil dospět k tomu, jestli by se dalo zjistit na základě zvolených metod, zda by volební klání za účasti všech obcí Nejdecka zásadně změnilo politickou mapu regionu a co případně tvoří limity tohoto výzkumu.

Dvacátá léta byla až na malé výjimky určována příznivými projevy v hospodářství, naopak následující desetiletí zažilo vlivem velké hospodářské krize citelný pád ve všech hospodářských ukazatelích. V práci bych se pokusil vylicít konkrétní dopady na společnost např. v průmyslové a soukromé výstavbě, v migračních změnách uvnitř města Nejdku souvisejících s výstavbou či vlivu na sektor služeb. Dále bude předmětem výzkumu zjištění silných a slabých pozic jednotlivých odvětví průmyslu a jestli je možné i přes průběh velké hospodářské krize rozpoznat některé tendence ve změnách oborů, struktury a exportu místních výrobků. S problematikou velké hospodářské krize nepochybně souvisí i úskalí nezaměstnanosti – získal bych rád zdůvodnění, co předurčovalo její tak vysokou hodnotu, v čem se Nejdecko vyznačovalo oproti jiným regionům a jak se její důsledky projevovaly

v místní společnosti. Zcela zvláštního postavení zaujímá nejdecká česárna vlny jako příklad hospodářské prosperity 20. let a hospodářského propadu dalšího desetiletí.

Dalším neméně specifickým předmětem zájmu je fenomén státní hranice se Saskem. Její existenci a prostupnost spojovalo místní obyvatelstvo s pozitivními i negativními náhledy. Rád bych se dotknul toho, na čem se zakládala přeshraniční komunikace a zda existovaly motivy ji nelegálně překračovat.

V církevních a náboženských záležitostech bych se zaměřil na rysy, jež začaly ovlivňovat německou společnost na území meziválečného Nejdecka, případně za jakých okolností docházelo k tomu, že se obyvatelstvo hlásilo k jiným církvím než k církvi římskokatolické.

Struktura a obsah práce

Disertační práce se skládá celkem z 10 tematických kapitol, přičemž některé kapitoly se vzhledem ke své rozsáhlosti člení dále na oddíly. Po kapitolách následuje seznam pramenů a literatury, seznam příloh a samotné přílohy. Přílohy jsou tvořeny mapami, plány, fotografiemi, pohlednicemi a dobovými dokumenty ve formě korespondence. Tabulky a grafy jsou začleněny přímo do textů jednotlivých kapitol z toho důvodu, aby nebyla narušena spojitost textu kapitol a hodnot v tabulkách a grafech. Některé tabulky si vyžádaly vodorovné rozložení stránek, poněvadž data v nich obsažená by se nedala jiným způsobem předkládat.

První kapitola představuje region jako celek. Dotýká se charakteristiky oblasti, jejímu geografickému vymezení a základním údajům k socioekonomické sféře včetně uvedení všech institucí a úřadů, jež sídlily v meziválečném Nejdku. Je zde dán prostor správnímu uspořádání politického okresu Nejdek, k němu příslušejících obcí a osad a přehled jejich česko-německého názvosloví.

Po ní jde kapitola o vzniku Československa, vojenském obsazení pohraničí, demonstracích 4. března 1919 a o odrazu těchto událostí v česko-německých vztazích.

Třetí kapitola se zaměřuje na politické stranictví, souboj politických stran a výsledky voleb s důrazem na německé etnikum Nejdecka. Podrobně bude vylíčena situace s vývojem v politických táborech místního významu se základními informacemi k členské základně, dále vzájemné volební či mimovolební soupeření politických stran a výsledky voleb zejména během 30. let v komparaci s jinými místy v Československu.

Ve čtvrté, rozsahově největší kapitole je kladen důraz na hospodářské poměry, dobu hospodářské prosperity, stavebního rozmachu a rozvoji služeb. Je zde přiblížena problematika

nezaměstnanosti, vzniku, průběhu a následků velké hospodářské krize s odrazem na většinově německý region. Kapitola pak uzavírá ukázkou hospodářského rozkvětu a úpadku na příkladu nejdecké česárny vlny.

Pátá kapitola představuje aspekt hraničních záležitostí, pojednává též o roli pohraničního styku, jeho využívání a zneužívání v politice či hospodářství (formou politické emigrace a pašování).

Postavením a strukturou místního obyvatelstva, sociálními záležitostmi a výživou se zabývá šestá kapitola, která přibližuje procesy modernizace uvnitř společnosti a přináší výsledky sčítání lidu z let 1921 a 1930. Dotýká se i výživy a zásobování potravinami, sociálního postavení obyvatelstva za Velké války a krátce po vzniku Československé republiky. Předmětem kapitoly je i strádání místních obyvatel na konci této války a válečné ztráty v obcích Nejdecka.

Sedmá kapitola líčí přítomnost obyvatel české národnosti v regionu a otázku jejich spolupráce (konfrontace) s místními Němci. V kapitole je sledován nárůst počtu Čechů v úřadech a v jednotlivých obcích Nejdecka. Důležitý moment v regionu sehraává školství a spolková činnost Čechů a rovněž to, jak na uvedené záležitosti reagovali místní Němci.

Osmá kapitola se týká návratů do německé minulosti a odráží přístupy místních autorů (kronikářů) k událostem dávno i nedávno minulým. Prožitek první světové války zanechal v regionální německé společnosti hluboké a citelné rány, jež vedly mimo jiné i k postavení památky na blízké padlé – válečných pomníků, jejichž formy provedení se časem měnily.

Předposlední kapitola se věnuje směřování církví a náboženství v meziválečném období a jejich projevům v místní německé společnosti s přihlédnutím k předchozímu vývoji. Zkoumá, jak se měnil podíl obyvatel hlásících se k většinové římskokatolické církvi a jejich příklon k dalším církvím a náboženským směrům – k německé evangelické církvi, k Novoapoštolské církvi a k badatelům Bible. Stranou nezůstane ani problematika ateismu a Volné myšlenky jako meziválečného fenoménu.

Poslední kapitola se váže k dramatickým událostem roku 1938 a rozchodu Čechů a Němců. Přibližuje závěrečné období první Československé republiky, kdy napjatá vnitropolitická situace podtrhovala vyhrcoené poměry mezi oběma etniky a končila na přelomu září a října 1938 Mnichovským diktátem čtyř velmocí a obsazením pohraničních oblastí, tedy i Nejdecka, říšskoněmeckou armádou.

Prameny a odborná literatura

Primárním a nepostradatelným zdrojem archivních pramenů pro předkládanou práci se na regionální úrovni staly archivní fondy Státního okresního archivu Karlovy Vary – za všechny jmenujme alespoň ty základní: Okresní úřad Nejdek (např. archiválie týkající se nezaměstnanosti a pohraničního styku), archivy obcí a měst (vedle spisů zejména pamětní knihy a obecní kroniky – mimo jiné archivní fondy Archiv města Nejdek, Archiv města Horní Blatná a Archiv obce Lužec). V dalších archivních fondech (Česká menšinová škola Nejdek, Farní úřad Abertamy atd.) byly využity školní a farní pamětní knihy a kroniky. Na úrovni úřadů politické správy existoval po zániku nejdeckého okresního úřadu Landrát Nejdek a Okresní národní výbor Nejdek s takto nazývanými archivními fondy. V případě fondů státní správy a samosprávy (fond Archiv města Nejdek) pak šlo o archivní fond Městský národní výbor Nejdek. Součástí jmenovaných archivních fondů, vzniklých po roce 1938, jsou jednotliviny, jež se obsahově dotýkají i zkoumaného období. Ze spolků stojí za připomenutí archivní fond Národní jednota severočeská – místní odbor Potůčky, který se jako jeden z mála archivních fondů této proveniencí na Karlovarsku dochoval.

Vzhledem k tomu, že se území někdejšího politického okresu Nejdek rozkládá v současné době též na sokolovském okrese, bylo projito i archivní fondy Státního okresního archivu Sokolov se sídlem v Jindřichovicích, skládající se vesměs z pamětních knih a kronik (archivní fondy Archiv města Přebuz, Archiv obce Šindelová a další).

Ve Státním oblastním archivu v Plzni bylo čerpáno z trestních spisů archivních fondů Krajský soud Cheb a Mimořádný lidový soud Cheb, dále z podnikového fondu Nejdecká česárna vlny a přádelna na česanou přízi, a. s., Nejdek (velmi dobře dochovaný fond širokého záběru, obsahující spisy k vývoji, k hospodářským ukazatelům či k výstavbě nejdecké textilky), matričních knih, uložených ve Sbírce matrik západních Čech, a přehledů sčítacích obvodů (fond Sčítání lidu – 1921, Karlovarsko).

Celostátní rovinu zastupuje výraznou měrou Národní archiv Praha (archivní fondy ústředních institucí – také ministerstev a zčásti i politických a spolkových organizací – např. Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností, Praha; Ministerstvo sociální péče, Praha; Ministerstvo veřejných prací, Praha; Ministerstvo vnitra, Praha; Národní jednota severočeská, Praha; Německá nacionálně socialistická dělnická strana, Ústí nad Labem; SdP – ústředna Cheb, úřadovny Aš, Praha; Státní úřad statistický I, Praha). V uvedených archivních fondech se mnohdy najdou písemnosti týkající se i Nejdecka (ve formě korespondence, přehledů a soupisů). Velmi dobře jsou v archivním fondu Národní jednota severočeská, Praha, zastoupeny archiválie vzešlé z činnosti nejdeckého místního odboru z 30. let (hlavně zápisy

ze schůzí a korespondence). Fond SdP – ústředna Cheb, úřadovny Aš, Praha, velmi dobře dokládá regionální i celostátní působnost Sudetoněmecké strany (přehledy členstva, příprava a výsledky voleb) mimo jiné i s velkým množstvím dobových propagandistických brožur. Fond Státní úřad statistický I, Praha, obsahuje sčítací operáty ze sčítání lidu prosince 1930, jež byly využity ke zjištění demografických údajů v Nejdku a k rozmístění obyvatel ve městě podle ulic.

Dalším hojně využívaným pramenem se staly bezpečnostní spisy, uložené v Archivu bezpečnostních složek Praha (fondy 325, 2M a jiné) a archiválie Vojenského ústředního archivu Praha (fondy Hlavní štáb, Kvalifikační listiny, Sběrka „308“), které posloužily zejména k bližší identifikaci osob. V těchto pražských archivech, obzvláště v Národním archivu Praha, se bádání stalo doslova nezbytným řešením, neboť v archivních fondech uváděných státních okresních archivů se dochoval pouze velmi úzký okruh archiválií. Torzovitost tamních archivních fondů je obecně problémem pro celé pohraničí, kde žilo v převážné většině německé etnikum. Politické změny ve 20. století a výměna obyvatelstva v Českých zemích po druhé světové válce zcela zásadně ovlivnily strukturu archiválií, dochovaných z činnosti úřadů státní správy, samosprávy, spolků, politických, církevních a jiných organizací.

Další pražské archivy, jako jsou Archiv Kanceláře prezidenta republiky (archivní fond Kancelář prezidenta republiky) a Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické (archivní fond Deutsche evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien) sice nestály ve středu zájmu, nicméně i tak jejich archiválie představují specifický pramen pro dějiny meziválečného Československa.

Stranou nemůže zůstat ani Státní oblastní archiv v Litoměřicích a fond NSDAP – župní vedení Liberec, v němž se sice nacházejí archiválie z předválečných a válečných let, avšak některé z nich reflektují nebo se týkají i časového období do podzimu 1938. Významnými se v tomto směru staly archiválie, obsahující informace o politicky činných osobách z konce 30. let 20. století (např. starostové).

Výraznou měrou byly do disertační práce zapojeny archiválie a literatura, jež jsou součástí krajanského muzea vyhnaných a odsunutých Němců z bývalého politického okresu Nejdeck v bavorském Augsburgu (*Heimattmuseum Stadt- und Landkreis Neudeck in Augsburg-Göggingen*), kde se v jeho okolí po druhé světové válce koncentrovala největší skupina rodáků z Nejdecka. Sběrky Heimattmusea v Augsburgu, po obsahové stránce jednoho z nejlépe vybavených krajanských muzeí a jizeb na území Německa a skládajícího se vlastně z osobních pozůstalostí jednotlivých osob (vedle literatury jde o archiválie či muzejní

předměty – kroniky či výpisky z nich, dobové brožury, fotografie, pohlednice, stavební plány, vzpomínky, novinové výstřižky, propagační materiály a trojrozměrné předměty), výrazně pomohly ve studiu zejména s ohledem na torzovitost archivních fondů místního významu v českých archivech. Zcela stranou zůstává skutečnost, jakým způsobem a při jaké příležitosti se součástí sbírek Heimatmusea v Německu ocitly, ať šlo o důsledek odsunu Němců, či jejich pozdějšího vysídlení, případně jiné s tím související okolnosti.

Autorovi se podařilo navázat a rozvíjet kontakty s potomky či známými některých osob, o nichž je v práci pojednáno, a získat tím materiál v podobě informací o nich či přímo možnost studovat jejich osobní pozůstalosti (složené z dobových písemností – např. korespondence, ze vzpomínek, svědeckých výpovědí a obrazového materiálu), které jsou svojí povahou nepřehlédnutelné a jedinečné. Jedná se hlavně o osoby Karla Brücknera, Antona Glöcknera, Maxe Hannawalda, Lea a Heinze Kurta Henische, Roberta Janika, Rudolfa Tilpa a Karla Wintersteina, k nimž mají materiály k jejich činnosti a působení na Nejedku v meziválečném období poměrně slušnou vypovídací hodnotu.

Publikované prameny¹ a právní normy² představují důležitý prvek a neocenitelný typ pramene, díky němuž lze sledovat existenci a ukotvenost tehdejších právních předpisů ve státě. Přibližují dobový kontext událostí, případně reflexi a hodnocení situace a pohledu na ně.

Role statistických přehledů a seznamů spočívá v zachycení událostí (např. statistické výsledky voleb)³ a demografických tendencí a změn ve vrstvách společnosti, směřování jednotlivých odvětví hospodářství s poukazem na potíže v jeho vývoji (nezaměstnanost).⁴

Publikace vzpomínkového charakteru, jež přibližují každodennost, dobové aspekty života a pohled na události místního, republikového či světového významu, přinášejí teprve v nedávné době do češtiny přeložené a vydané paměti Franze Achnera, Heinze Kurta Henische a Friedricha Linharta, které, ač s důrazem na německví a německou identitu, se zčásti v příznivém duchu stavějí k českému etniku.⁵

¹ Výběrem např.: Adressbuch für Stadt und Bezirk Neudek und Gerichts-Bezirk Platten 1930–31, Karlsbad [1931]; Deutsche Bezirksjugendfürsorge Neudek. Tätigkeits-Bericht für das Jahr 1931, Neudek 1932; Trpký úděl. Výbor dokumentů k dějinám německé sociální demokracie v ČSR v letech 1937–1948. Ed. Hana Mejdrová, Praha 1997.

² Např. Sbírká zákonů a nařízení státu československého z let 1919–1935.

³ Celkový přehled výsledků volby do poslanecké sněmovny v roce 1935 v kraji VII. (Karlovy Vary), Praha 1935.

⁴ Statistický lexikon obcí v republice Československé, Praha 1924; Statistický lexikon obcí Československé republiky. I. díl – Země česká, Praha 1934; Winkler, Erwin: Die Tschechoslowakei im Spiegel der Statistik = Republika československá ve světle statistiky = Czechoslovakia in the flash-light of statistics = La Tchécoslovaquie par l'objectif de la statistique, Karlsbad – Leipzig 1937.

⁵ ACHTNER, Franz: Jaké to bylo kdysi doma v Nejedku, Nejedek 2013; HENISCH, Heinz Kurt: První tanec v Karlových Varech, Nejedek 2000; LINHART, Friedrich: Muž ze Svitav v Nejedku, Nejedek 2016.

Pro tematiku práce nelze vynechat ani osobní svědectví pamětníků či videozáznam⁶ jako podpůrného pramene. Obsah svědectví pamětníků, ať se jedná o publikované či nepublikované, které je bezesporu subjektivně zbarveným a retrospektivně podaným líčením konkrétní události, je nutné vždy kriticky zhodnotit na základě dostupných archivních pramenů a literatury, neboť jen tak může dosáhnout výpověď pamětníka nezbytné vypovídací hodnoty.

Díky moderním technickým možnostem je možné v současné době využívat i internetové stránky, kde se nacházejí naskenované archiválie,⁷ literatura,⁸ periodika⁹ či informační databáze.¹⁰

Dále byla využita dobová a současná periodika jako *Volksruf*, *Volkswille*, *Der Kämpfer*, *Die Rote Fahne* (také jako *Westböhmisches Rote Fahne*), která byla sice politicky vyhraněna a jejich články je tak nutné podrobit značnému kritickému rozboru, ovšem do určité míry mohou dopomoci získat přehled o tom, jak tisk reagoval na dobové události, na co se zaměřoval a jak je interpretoval. Na regionální úrovni šlo o *Neudeker Anzeiger* a *Neudeker Volksblatt*, u nichž však oproti předcházejícím tiskovinám neexistuje kontinuální řada. Od roku 1948 vydávají vyhnaní a odsunutí Němci v Bavorsku časopis *Neudeker Heimatbrief* (od ledna 2012 jako součást *Sudetendeutsche Zeitung*), v němž vycházejí příspěvky o národopisu, historii, medailonky některých významných osobností (nekrology) a dále vzpomínky pamětníků jako neocenitelná informačně bohatá databáze, i když obsahově někdy problematická a jednostranně zaměřená vůči Čechům a Československu především ve 40. až 60. letech 20. století, což bylo dáno jednak klimatem mezinárodně-politické situace a studenou válkou, tak rovněž relativně krátkým časovým odstupem od prožitých událostí. U periodik, vycházejících v současnosti, stojí ve středu pozornosti *Měsíčník Krušné hory – západ. Krušnohorský Herzgebirge Luft*, který se zaměřuje na minulost a přítomnost západní části Krušnohoří jak na české, tak i na německé straně. Popularizující formou přináší na svých stránkách mnohdy dosud nepublikované články s historickou tematikou různého zaměření (každodennost obyvatel, osobnosti, vývoj obcí a měst, vzpomínky pamětníků atd.).

⁶ ŤUPA, Miroslav: [Osłavy výročí 650 let města Nejdka] [videozáznam na DVD], Karlovy Vary 1990.

⁷ Např. pamětní knihy, kroniky a matriky na www.portafontium.cz.

⁸ Viz www.nkp.cz.

⁹ Viz www.nd-archiv.de.

¹⁰ Např. digitální repozitář Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky – stenoprotokoly ze schůzí Národního shromáždění republiky Československé (www.psp.cz) a výsledky meziválečných parlamentních voleb (www.czso.cz).

K tématu meziválečného Československa vznikla řada titulů odborné literatury, ať ve formě monografií, tak studií a článků. Základní literaturou, shrnující dosavadní bádání v této problematice, představuje nejnověji třisvazkové dílo Zdeňka Kárníka (*České země v éře První republiky*)¹¹ a dva díly *Velkých dějin zemí Koruny české* od Antonína Klimka.¹² Z hospodářských a sociálních dějin a dějin sociálních elit jsou stěžejní práce Jakuba Rákosníka,¹³ Františka Svátka,¹⁴ kolektivů autorů pod vedením Václava Průchy, Eduarda Kubů a Ivana Jakubce a dále autorské dvojice Jana Machačová a Jiří Matějček.¹⁵

Německým politickým stranám v meziválečném Československu se už v 60. letech 20. století věnovali čeští historici Jaroslav César a Bohumil Černý, jejichž dvoudílná *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938*¹⁶ byla ovlivněna dobou svého vydání, nicméně i přes určité výhrady patří mezi slušně pramenně a metodologicky pojaté dílo.

V poslední době se v české historiografii vyplňuje bílé místo v zachycení vývoje politických stran a hnutí, politické kultury a novoaktivismu. Detailním výzkumem v tomto směru přispěli Eva Broklová, kolektiv autorů pod vedením Jiřího Malíře a Pavla Marka,¹⁷ dále Jaroslav Šebek¹⁸ či Lukáš Vlček.¹⁹

¹¹ KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře První republiky (1918–1938)*. Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929), Praha 2003; TÝŽ: *České země v éře První republiky (1918–1938)*. Díl druhý. Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935), Praha 2002; TÝŽ: *České země v éře První republiky (1918–1938)*. Díl třetí. O přežití a o život (1936–1938), Praha 2003.

¹² KLIMEK, Antonín: *Velké dějiny zemí Koruny české XIII 1918–1929*, Litomyšl – Praha 2000, TÝŽ: *Velké dějiny zemí Koruny české XIV 1929–1938*, Litomyšl – Praha 2001.

¹³ RÁKOSNÍK, Jakub: *Odvrácená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918–1938*, Praha 2008; RÁKOSNÍK, Jakub – NOHA, Jiří: *Kapitalismus na kolenou. Dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929–1934*, Praha 2012.

¹⁴ SVÁTEK, František: *Sociální elity v první československé republice (K vymezení otázek a přístupů ke studiu)*. In: *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*. Sborník mezinárodní vědecké konference v Praze, 5. – 8. října 1998, Valdštejnský palác – Senát Parlamentu České republiky, svazek 2. Edd. Josef Harna, Jaroslav Valenta, Emil Voráček, Praha 1999, s. 401–409.

¹⁵ PRŮCHA, Václav: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*. I. díl – období 1918–1945, Brno 2004; *Fenomén hospodářské krize v českých zemích 19. až počátku 21. století. Cyklický vývoj ekonomiky v procesu gradující globalizace*. Edd. Eduard Kubů, Jindřich Soukup, Jiří Šouša, Ostrava – Pelhřimov 2015; *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. Edd. Eduard Kubů, Jaroslav Pátek, Praha 2000; MACHAČOVÁ, Jana – MATEJČEK, Jiří: *Sociální pozice národnostních menšin v českých zemích 1918–1938*, Opava 1999.

¹⁶ CÉSAR, Jaroslav – ČERNÝ, Bohumil: *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938*, díl 1–2, Praha 1962.

¹⁷ BROKLOVÁ, Eva: *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918–1938*, Praha 1999; MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a v Československu*. I. díl – období 1861–1938, Brno 2005.

¹⁸ ŠEBEK, Jaroslav: *Německý novoaktivismus*. In: *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*. Sborník mezinárodní vědecké konference v Praze, 5. – 8. října 1998, Valdštejnský palác – Senát Parlamentu České republiky, svazek 2. Edd. Josef Harna, Jaroslav Valenta, Emil Voráček, Praha 1999, s. 640–643.

¹⁹ VLČEK, Lukáš: *Německý novoaktivismus 1935–1938*. Diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2006.

Česko-německé vztahy a záležitosti národnostních menšin nabyly po společenskopolitických změnách v roce 1989 zcela nového a zásadního významu a obsahu. Prostor byl věnován překladové literatuře, z níž vyniká monumentální a životní dílo člena někdejší německé sociální demokracie Johanna Wolfganga Brügela,²⁰ zachycující poměr mezi Čechy a Němci ve vnitrostátní i mezinárodně-politické rovině. Brügel měl blízko k aktérům dějin, neboť byl ministerským úředníkem a tajemníkem ministra Ludwiga Czecha a dá se říci, že měl veliký přehled o vývoji německé i české politiky meziválečného Československa.

V domácím prostředí si zasluhují pozornost práce,²¹ zkoumající právní rámec poměru menšin, jejich postavení a vzájemné vztahy, roli jazykového, školského a kulturního práva, a to v kontextu zahraničněpolitických událostí, mezinárodněprávní ochrany a postavení menšin v evropském měřítku.

Nacionalismem se na obecné úrovni zabýval britský filozof Ernest Gellner,²² který ho dává do souvislosti s kulturou a chápe ho jako součást určité fáze vývoje evropské společnosti a tvrdí, že dějiny spějí k totožnosti národů a států. Z českých historiků stojí na prvním místě Miroslav Hroch,²³ který přináší shrnutí dané problematiky na ukázkách textů zahraničních sociologů, historiků, filozofů, politologů a antropologů. Téma německého nacionalismu se objevuje v četných studiích manželů Evy a Hanse Henninga Hahnových,²⁴ kde je německému nacionalismu již během meziválečného Československa přisuzována útočná forma.

Nový pohled na německý nacionalismus přináší polský historik Piotr Maciej Majewski, jenž se ve své široce pojaté monografii²⁵ zaměřuje mimo jiné i na příčiny krize společnosti 30. let 20. století ústící v krizi politickou.

Nacionalismus i ve spojitosti s identitou přibližuje sborník *Nacionalismus v současných dějinách střední Evropy. Od mobilizace k identitě. Středoevropské studie*

²⁰ BRÜGEL, Johann Wolfgang: Češi a Němci 1918–1938, Praha 2006; TÝŽ: Češi a Němci 1939–1946, Praha 2008.

²¹ Výběrem např.: PETRÁŠ, René: Menšiny v meziválečném Československu. Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana, Praha 2009; TÓTH, Andrej – NOVOTNÝ, Lukáš – STEHLÍK, Michal: Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?, Praha 2012; KURAL, Václav: Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československém státě (1918–1938), Praha 1993; Česko-německé vztahy: česká stanoviska, sborník, Praha 29. 9. 1998, Praha 1998; Česko-německé vztahy 1945–2000. Sborník z konference, Praha 19. 11. 1999, Praha 1999.

²² GELLNER, Ernest: Nacionalismus, Brno 2003.

²³ Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů. Ed. Miroslav Hroch, Praha 2004.

²⁴ HAHNOVÁ, Eva – HAHN, Hans Henning: Sudetoněmecká vzpomínání a zapomínání, Praha 2002.

²⁵ MAJEWSKI, Piotr Maciej: Sudetští Němci 1848–1948. Dějiny jednoho nacionalismu, Brno 2014.

v *sociálních vědách*,²⁶ v němž je ve studii Leoše Šatavy pojednáno o roli zachování identity a jazyka a o procesu etnické asimilace.

Koncepty identit v Českých zemích ve studiu nacionalismu a teritoriality zkoumá v roce 2012 vydaná kolektivní monografie *Identity v českých zemích 19. a 20. století. Hledání a proměny*,²⁷ v níž jsou zastoupeny studie týkající se vztahu národní identity a geografického prostoru, jednoty národní identity a vzájemného prolínání definic „vlastního“ a „cizího“. Téma identity a hranice zkoumali Lenka a Miloš Řezníkoví.²⁸

Německé identitě se věnují ve svých pracích Jitka Balcarová²⁹ a Sandra Kreisslová.³⁰ Prvně jmenovaná pojednává o německých nacionálních „obranných“ spolicích v Českých zemích v letech 1918 až 1938 jako jedné z podstatných struktur německého nacionálního hnutí. Druhá autorka se dotýká sice poválečného období, nicméně i tak je role kolektivní paměti a identity „českých Němců“ v mnohých ohledech podobná s předcházejícím vývojem (na pozadí biografických vyprávění pamětníků odkrývá Kreisslová kolektivně sdílené obrazy minulosti a významné identifikační atributy, formující etnickou identitu).

Studiu mentalit se věnuje za všechny například Pavla Vošahlíková³¹ a mikrohistorii Josef Petráň, který představil obec Ouběnice³² v mikrohistorické perspektivě.

Pojetí, poslání a metodiku regionálních dějin zpracoval Josef Bartoš společně s Jindřichem Schulzem a Milošem Traplem.³³ Autoři přitom poukazují na to, že regionální dějiny mají své místo v historiografii, přičemž je důležité, aby se historické bádání nezaměřovalo pouze na nedostatečnou či jednostrannou pramennou základnu.

Dosavadní výsledky výzkumu problematiky přítomnosti a aktivit českého etnika v pohraničních oblastech nejen meziválečného období shrnuje sborník z roku 2003,³⁴ v němž byl kladen důraz na faktor státní a národnostní hranice a na aspekty kultury, školství a vznik a šíření organizací v pohraničí, podporujících český živel.

²⁶ Nacionalismus v současných dějinách střední Evropy. Od mobilizace k identitě. Středoevropské studie v sociálních vědách. Edd. Zora Hlavičková, Nicolas Maslowski, Praha 2005.

²⁷ KUČERA, Rudolf a kol.: *Identity v českých zemích 19. a 20. století. Hledání a proměny*, Praha 2012.

²⁸ ŘEZNÍKOVÁ, Lenka – ŘEZNÍK, Miloš: Hranice a identita v českém histori(ografii)ckém kontextu. In: *Český časopis historický* 110, 2012, č. 3–4, s. 596–610.

²⁹ BALCAROVÁ, Jitka: „Jeden za všechny, všichni za jednoho!“ Bund der Deutschen a jeho předchůdci v procesu utváření „sudetoněmecké identity“, Praha 2013.

³⁰ KREISSLOVÁ, Sandra: *Konstrukce etnické identity a kolektivní paměti v biografických vyprávěních českých Němců. Na příkladu Němců na Chomutovsku* Praha 2013.

³¹ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla: *Prameny a metody výzkumu dějin mentalit*. In: *Studie k sociálním dějinám 6 = Studien zur Sozialgeschichte 6*. Edd. Jana Macháčová, Jiří Matějček, Kutná Hora – Praha – Opava 2001, s. 47–50.

³² PETRÁŇ, Josef: *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*, Praha 2011.

³³ BARTOŠ, Josef – SCHULZ, Jindřich – TRAPL, Miloš: *Regionální dějiny. Pojetí, poslání, metodika*, Olomouc 2004.

³⁴ *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*, Olomouc – Opava – Šenov u Opavy 2003.

Německé emigraci v ČSR se už v 60. letech věnoval Bohumil Černý ve své publikaci *Most k novému životu*,³⁵ jež vznikala v době politického uvolňování a jež se obešla bez poznámkového aparátu, což jí nesporně ubírá na kvalitě, nicméně Černý velmi dobře ukázal rozsah, průběh a zákulisí zejména komunistické a sociálnědemokratické emigrace s konkrétními příklady.

Docela nedávno povznesli toto téma na vyšší úroveň Kateřina Čapková a Michal Frankl, jejichž *Nejisté útočiště*³⁶ se dotýká řadových německých uprchlíků. Přínosem knihy je sledování odmítavého postoje československých úřadů k nim a přístup autorů k osudům židovských uprchlíků, včetně specifík péče o ně.

Demografické procesy v Českých zemích komplexně shrnuje produkce posledních zhruba 20 let – *Dějiny obyvatelstva českých zemí*³⁷ a *1000 let obyvatelstva českých zemí*,³⁸ v nichž je demografie zkoumána v dlouhých časových řadách a jsou zde zároveň využívány nové metody vycházející z historické demografie, archeologie a sociologie.

Tématem meziválečného pohraničního styku se ve své práci o cestování do ciziny³⁹ zabýval Jan Rychlík, který ho sledoval v právně-historickém kontextu s důrazem na období po druhé světové válce.

Dějiny každodennosti na příkladu česko-rakouské hranice se odrážejí v díle Niklase Perziho a Michala Stehlíka,⁴⁰ které se stalo inspirativním v rovině perspektivy hranic.

Vývoj církví a náboženských směrů na celorepublikové úrovni sledovali zejména Zdeněk Vojtíšek a Pavel Marek.⁴¹ O relativní oblibě církevních dějin v současnosti svědčí mimo jiné i další specializace na projevy fenoménu bezvěrectví (monografie z pera Antonína K. K. Kudláče)⁴² a rozšiřováním a etablováním dalších nekatolických církví a náboženských směrů – německá evangelická církev,⁴³ Novoapoštolská církev⁴⁴ a svědkové Jehovovi (tehdy

³⁵ ČERNÝ, Bohumil: *Most k novému životu. Německá emigrace v ČSR v letech 1933–1939*, Praha 1967.

³⁶ ČAPKOVÁ, Kateřina – FRANKL, Michal: *Nejisté útočiště. Československo a uprchlíci před nacismem 1933–1938*, Praha – Litomyšl 2008.

³⁷ *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996.

³⁸ SRB, Vladimír: *1000 let obyvatelstva českých zemí*, Praha 2004.

³⁹ RYCHLÍK, Jan: *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu. Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848–1989*, Praha 2007.

⁴⁰ PERZI, Niklas – STEHLÍK, Michal: *Zapomenutý všední den. 20. století v zrcadle středoevropského regionu = Verschwundene Lebenswelt – Vergessener Alltag. Das 20. Jahrhundert im Spiegel einer mitteleuropäischen Region*, s. l. s. n.

⁴¹ VOJTÍŠEK, Zdeněk: *Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice*, Praha 2004; MAREK, Pavel: *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918–1924)*, Brno 2005.

⁴² KUDLÁČ, Antonín K. K.: *Příběh(y) Volné myšlenky*, Praha 2005.

⁴³ ANDRŠ, Pavel: *Cesty Českobratrské církve evangelické na Nejedku v letech 1945–1960. Seminární práce*, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2009.

⁴⁴ FICKERT, Kurt: *Neuapostolische Kirche. Chronik der Gemeinden Sauersack und Neudek im Erzgebirge*, Miesbach 2003.

také jako badatelé Bible).⁴⁵ Některé studie se i přes regionální dosah problematiky dotýkají také celostátního vývoje.

Z regionální produkce se na vývoj po vzniku samostatného Československa zaměřoval Karel Řeháček,⁴⁶ jenž komplexně zachytil vývoj vztahu Němců a Čechů v západních Čechách v prvních letech existence ČSR. Jak situace probíhala v Karlových Varech těsně po říjnu 1918, ukázal Milan Augustin ve své diplomové práci⁴⁷ a následně ve studii, publikované ve sborníku *Minulostí Západočeského kraje XXIX*,⁴⁸ což z hlediska vzdálenosti Nejdku od lázeňského města Karlovy Vary zaujímá podstatné zakotvení a dokládá regionální souvislosti.

Další regionálně zaměřené studie vesměs z poslední doby podchycovaly různé dílčí záležitosti týkající se hospodářství, přeshraničního cestování a migrace a událostí roku 1938.⁴⁹

Meziválečného regionu se alespoň zčásti dotýká také literatura, jež se primárně zaměřuje na pozdější období. Za všechny jmenujme katalog k velmi oblíbené a navštěvované výstavě *Zmizelé Sudety* za redakce Petra Mikšíčka, Ondřeje Matějky a Matěje a Susanne Spurných.⁵⁰

Pro dějiny Českých zemí je dlouhodobě stěžejní produkce mnichovského Collegia Carolina a dalších německých institucí – jde jak o příručky, monografie, tak i časopisecké články, do nichž přispěli i čeští historici (např. Kateřina Čapková, Pavel Marek, Ondřej Matějka, Jaroslav Šebek nebo Miloš Trapl).⁵¹ Detlef Brandes, jenž se intenzivně zabývá dějinami střední Evropy a česko-německými vztahy, ve své knize o sudetských Němcích z roku 2012⁵² analyticky rozebírá politické, sociální a kulturní chování německého etnika před

⁴⁵ REMEŠ, Prokop: Svědkové Jehovovi. Historický přehled, Praha 1995; MARTINEK, Branislav: Náboženská společnost a stát. Historie svědků Jehovových v Československu, Praha 2000.

⁴⁶ ŘEHÁČEK, Karel: Němci proti Československu na Západe Čech (1918–1920), Plzeň 2008.

⁴⁷ AUGUSTIN, Milan: Karlovy Vary na přelomu let 1918–1919. Postupné začlenění města do svazku ČSR s přihlédnutím na činnost okresní národní rady a městského zastupitelstva v období od 29. 10. 1918 do 5. 3. 1919. Diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 1991.

⁴⁸ AUGUSTIN, Milan: Karlovy Vary na přelomu let 1918–1919. In: *Minulostí Západočeského kraje XXIX*, Ústí nad Labem 1994, s. 129–162.

⁴⁹ Např.: CAIS, Petr: Podmínky pro přeshraniční cestování a migraci mezi Čechami a Saskem v období 1900–1938 na příkladu politických okresů Nejdeč a Jáchymov. In: *Navzdory hranici. Migrační procesy na česko-německém pomezí = Trotz der Grenze. Migrationsprozesse im tschechisch-deutschen Grenzgebiet*. Příspěvky z odborné konference, Cheb 27.–29. května 2013 = Fachtagungsvorträge, Eger 27.–29. Mai 2013, Plzeň 2013, s. 172–187; TOMS, Jaroslav: Poznámky k některým otázkám činnosti henleinovců v severozápadních Čechách před „Mnichovem“. In: *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945*, sv. 7. Ed. Zdeněk Radvanovský, Ústí nad Labem 2003, s. 113–152; ANDRŠ, Pavel: K dějinám nejdecké česárny vlny do roku 1945. In: *Západočeské archivy 2013 [IV]*, s. 103–117.

⁵⁰ *Zmizelé Sudety. Das verschwundene Sudetenland*. Katalog k výstavě. Der Katalog zur Ausstellung, Domažlice 2006.

⁵¹ *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert*. Edd. Martin Schulze Wessel, Martin Zückert, München 2009.

⁵² BRANDES, Detlef: *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*, Praha 2012.

zábořem pohraničí, zkoumá postoje českých politiků, kteří si neuvědomovali vážnost situace v německých oblastech, kde v tamní společnosti panovaly silné krizové jevy.

V posledních 10 až 15 letech je možné pozorovat vzrůstající zájem o problematiku německých antifašistů v Českých zemích, což bylo dáno mimo jiné i vládou České republiky podpořeným projektem *Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení druhé světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu*, který řešil v letech 2006–2008 Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky Praha, v. v. i., se spoluřešitelskými institucemi (Muzeem města Ústí nad Labem a Národním archivem Praha). Díky tomuto projektu sice relativně s velkým časovým odstupem více než 60 let vznikaly rozhovory s pamětníky, vědecké konference, výstavy či školní projekt.⁵³

Starší díla, jež se zabývají rolí antifašistů, vznikala v Západním i Východním Německu.⁵⁴ V českém prostředí se literatura objevovala dosti omezeně, a pokud ano, tak se značným ideologickým zabarvením, a týkala se až na nečetné výjimky pouze komunistického prostředí.⁵⁵

Nemalý význam v regionálním písemnictví zaujímá zpracování dějin jednotlivých měst a obcí Nejdecka, zejména zásluhou Ulricha Möckela, jenž v posledních letech vydal řadu titulů k Chaloupkám, Jelení, Perninku, Potůčkům, Přebuzi a Rolavě,⁵⁶ jež v některých případech představují reedici již v minulosti jednou vydaných děl. V Augsburgu vyšla ve třech vydáních (v letech 1978 a 1979) dosud regionálně historicky nepřekonaná kniha *Heimatbuch Landkreis Neudek*,⁵⁷ která v sobě integrovala popis a dějinný vývoj obcí, a to včetně kapitol o přírodních, jazykových (dialekty) a hospodářských poměrech.

⁵³ A zapomenuti vejdemo do dějin... Němci proti Hitlerovi: Životní příběhy německých odpůrců nacismu v Československu. Ed. Alena Wagnerová, Praha 2010; Československu věrni zůstali. Životopisné rozhovory s německými antifašisty. Edd. Barbora Čermáková, David Weber, Praha 2008; I oni byli proti, Ústí nad Labem 2007; In memoriam Johann Wolfgang Brügel. Sborník z konference věnované Johannu Wolfgangu Brügelovi, která se uskutečnila v Hustopečích, jeho rodném městě, dne 13. září 2006 = Sammelband anlässlich der Johann Wolfgang Brügel gewidmeten Konferenz, die am 13. September 2006 in Hustopeče, seiner Geburtsstadt, stattfand. Edd. Soňa Nezhodová, Doubravka Olšáková, Vilém Prečan, Hustopeče 2007; Sudetští Němci proti Hitlerovi. Sborník německých odborných studií. Edd. Stanislav Kokoška, Thomas Oellermann, Praha 2008; Zapomenutí hrdinové. Vergessene Helden, Ústí nad Labem 2008.

⁵⁴ FUCHS, Gerhard: Společně proti Hitlerovi a Henleinovi, Praha 1964; GRÜNWARD, Leopold: Sudetendeutscher Widerstand gegen den Nazionalismus. Für Frieden, Freiheit, Recht, Benediktbeuren 1986; Kampf, Widerstand, Verfolgung. Dokumentation der deutschen Sozialdemokraten aus der Tschechoslowakei im Kampf gegen Henlein und Hitler, Stuttgart 1983.

⁵⁵ 50 let KSČ na Karlovarsku. Sborník vzpomínek a archivních dokumentů, Karlovy Vary 1971; Vám, kteří přicházíte. Sborník k dějinám dělnického hnutí a KSČ na Karlovarsku. 1. díl, Karlovy Vary 1966; K dějinám Karlovarska. II. díl historického sborníku Vám, kteří přicházíte, Karlovy Vary 1968.

⁵⁶ Výběrem: Breitenbach. Zwischen Schwarzwasser- und Breitenbachtal. Sest. Ulrich Möckel, [Schönheide] 2008; MÜLLER, Max: Barringen. Die Geschichte einer Stadt, [Schönheide 2003]; Trinksaifen und Hochofen. Ein Doppeldorf im böhmischen Erzgebirge. Sest. Ulrich Möckel, [Schönheide] 2007.

⁵⁷ Heimatbuch Landkreis Neudek, Augsburg-Göggingen 1978.

Vlastním nákladem vydaná publikace o dějinách Horní Blatné od Alberta Neuderta⁵⁸ je psána pohledem místního rodáka, žijícího od odsunu do současné doby v Bavorsku. Pro své obsahově rozsáhlé dílo, čítající více než 1200 stran, využil studia archivních pramenů a německy psané literatury. Ve své interpretaci se autorovi pochopitelně nedá upřít „německý náhled“ na dějiny tohoto města a jeho nejbližšího okolí. Stejně tak i další německá literatura týkající se Nejdecka využívá podobných schémat a určitého odstupu vůči českému etniku. Až na malé výjimky prakticky nereflexuje období mezi lety 1938 a 1945 a upřednostňuje vzpomínky pamětníků a již některé publikované články z krajanského časopisu *Neudeker Heimatbrief*.

Závěr

Disertační práce se formou regionální sondy z pohledu velkých dějin zabývala problematikou postavení německého etnika v meziválečném Československu. Začátek dvacetiletí prvorepublikového Československa nepřinesl německému etniku žádné příznivé vyhlídky do budoucna. Německá regionální společnost, utápěná v sociálních problémech, se těžko vzpamatovávala z projevů a následků Velké války a po říjnu 1918 byla nucena ještě přijmout existenci samostatné Československé republiky, v níž se najednou ocitla v roli menšiny, a podrobit se vojenskému obsazení. Ani události 4. března 1919, kdy pohraniční oblasti zasáhla vlna protičeskoslovenských demonstrací, neznamenaly pro německé obyvatelstvo obrát k lepšímu. Potvrzení územní celistvosti nového státního útvaru na pařížské mírové konferenci přivedla německé obyvatele k přijmutí či spíše k trpění jeho existence, neboť jejich představy o poválečném vývoji v podobě čtyř německých provincií v Českých zemích jako součásti Velkého Německa narážely na výsledky evropské politiky. V některých momentech se německé obyvatelstvo přece jen odhodlalo k myšlenkám, že by klid a bezpečnost v regionu byl možný jedině s přítomností československé armády, která by účinně zasáhla.

Proces utváření meziválečné německé společnosti Nejdecka byl provázen různými aspekty, předně politickými, hospodářskými a sociálními. Většinou levicově orientovaná regionální společnost sociálních demokratů a komunistů posilovala v průběhu 20. let své postavení, aby ho ve 30. letech postupně ztrácela vyklizením svých pozic v důsledku nástupu silného politického protivníka – Sudetoněmecké strany (nejprve jako Sudetoněmecké

⁵⁸ NEUDERT, Albert: Bergstadt Platten. Die Stadt im Geviert, [Kochel am See] 2012.

vlastenecké fronty), která dokázala získat neskutečné sympatie voličů. Avšak v regionu i přes tuto skutečnost se nestali henleinovci do roku 1938 tak mocní jako v jiných německých oblastech ČSR, poněvadž k tomu nebyly zajištěny všechny předpoklady. Na Nejdecku naráželi henleinovci na tradiční politické zázemí německé sociální demokracie a na nemalý vliv komunistické strany. Navíc přístup bývalých německých agrárníků a křesťanských sociálů do Sudetoněmecké strany v roce 1938 se děl v regionu značně nerovnoměrně, kdy některé obce dosahovaly fakticky minimálních počtů příslušníků těchto stran a ani výsledky předcházejících voleb nenasvědčovaly tomu, že by tyto dvě strany sehrály v obcích nějakou podstatnější úlohu. Ani když vezmeme v úvahu, že na Nejdecku byla evidována vysoká míra nezaměstnanosti, nedospějeme k názoru, že by vedla k silným projevům nacionálního hnutí a tím i příklonu k Sudetoněmecké straně.

Hospodářství, jakkoliv svojí strukturou roztržité a téměř závislé na zahraničním exportu, se vymanilo z počátečních poválečných těžkostí a nabralo ráz „nekončící“ prosperity, jež byla ve 30. letech nahrazena druhým extrémem – velkou hospodářskou krizí, jež svými projevy a důsledky představovala v myslích obyvatel nepředstavitelné zklamání z vývoje a podněcovala tak růst nacionalistického hnutí. Nezaměstnanost dosahovala rozměrů a intenzity, těžko srovnatelných s českým vnitrozemím.

Průmyslové závody se snažily vyjít z hospodářských problémů po svém, pokud to lze takto vůbec nazvat. Někde k tomu nebyly dány ani dispozice, aby mohl provoz nadále fungovat. Výsledkem racionalizace železárenského průmyslu na Nejdecku se stalo jeho přesunutí na Ostravsko, a to zrovna v době, kdy vypukla velká hospodářská krize. Nejdecká česárna vlny, mohutně rozšířená ve 20. letech, se začala konsolidovat po pádu koncernu Nordwolle v roce 1931, kam náležela. Její orientace v průběhu krize na jiné trhy světa byla jen řešením částečným a výpadky exportu se nepodařilo do konce 30. let plně nahradit. Abertamskému rukavičkářství se naopak ve 30. letech až na drobné výjimky z počátku krize vcelku dařilo a dá se říci, že jde o zlatý věk v jejich produkci, neboť nikdy předtím ani potom se už nevyrobilo tolik rukavic jako tehdy. Na rozdíl od jiných obcí regionu se Abertamy díky výrobě rukavic a zvýšené zaměstnanosti mohly prokázat velikým stavebním rozmachem i ve 30. letech, zatímco jinde se výstavba zcela či částečně zastavila.

Prosperita a krize nebyla součástí jen průmyslu, dotkla se rovněž i veřejné a soukromé výstavby. Za všechny připomeňme obecní domy, bytové domy nejdecké česárny vlny, všeobecnou nemocnici či rodinné domy. Posledně jmenované stavby vznikaly na území města Nejdku vlastně podle toho, na kolik vycházely pozemky, což podnítilo obyvatelstvo, aby

zejména v době krize 30. let stavělo své domy nikoliv v centru města, které už bylo i tak skoro celé zastavěno, ale na perifériích města, dobře do centra dostupných lokalit.

Blížkost státní hranice s Německem hrála bezesporu důležitou roli nejenom ve smyslu běžného pohraničního styku, avšak nabírala zejména politického a hospodářského významu, kdy příslušníci politické emigrace prchali z Německa a nacházeli útočiště na československém území či docházelo ve 30. letech k pašování potravin ze Saska výměnou za důležité informace z Československa, které mohla říšskoněmecká propaganda náležitě využít.

Modernizační demografické procesy prostupovaly společností a nejinak tomu bylo i na Nejdecku, kde byly zaznamenány např. vysoké přírůstky obyvatel a snižující se úmrtnost dětí. Místní německé etnikum se vyznačovalo vysokou mírou dolní sociální vrstvy, což bylo dáno charakterem typicky dělnického regionu.

Češi, ač nebyli svým počtem nikterak velkou skupinou, je možné říci, že meziválečné období vytvořilo příznivé podmínky pro jejich působení a činnost v regionu. České obyvatelstvo vyznačující se především kulturními aktivitami a podporou ze strany Národní jednoty severočeské dosáhlo ve školství výrazných úspěchů a otevřelo na Nejdecku řadu českých menšinových škol. Navzdory některým protičeským projevům byly zaznamenány před rokem 1938 i snahy o určitou spolupráci s místním německým etnikem.

Přiblížení německé minulosti současníkům ve 20. a 30. letech nepopíratelně patřilo k jevům, v nichž se dlouho držel „německý duch“ a nutno objektivně říci, že zcela právoplatně. Josef Pilz i Josef Rödiger se v ryze německém prostředí drželi německé historiografie a na změnu kurzu neměl vliv ani letopočet 1918 a vznik Československa.

Situace římskokatolické církve po první světové válce se na Nejdecku vyvíjela oproti českému prostředí více konzervativně. Zároveň i její vztah k německé evangelické církvi se nevyznačoval zásadními konflikty. Ty byly naopak silně pocíťovány vůči jiným společenstvím, např. badatelům Bible. Ateismus a Volná myšlenka našly živnou půdu v dělnickém prostředí, kterými se mohlo prokázat hned několik obcí Nejdecka.

Role německého etnika na Nejdecku v meziválečném období lze přes uvedené skutečnosti, uveřejněné v disertační práci, pokládat nesporně za významný faktor v dějinách regionu 20. století. Problémy, jimiž německá společnost procházela, zejména sociálními za velké hospodářské krize, nebylo možné řešit ani zásahy z centra (Prahy), které si jen stěží mohlo uvědomovat nelehkou situaci obyvatel „někde“ na periférii a ani jinak nechápalo směřování německého etnika do náruče Říše. Zástupci německé sociální demokracie a komunistické strany, kteří patřili v roce 1938 k obhájcům ČSR, měli sami potíže

s většinou masovou německou společností. Nedlouho poté je potkal krutý osud v podobě nacistické perzekuce, v lepším případě se jednalo o zahraniční emigraci. Ani po roce 1945 nebyli bohužel mnohdy někteří z těchto antifašistů ušetřeni ze strany Československa „vedlejší role“ a hledali tak nový domov v okupačních zónách Německa.

Rok 1938 definitivně uzavřel kapitolu první Československé republiky, která svými možnostmi nabízela německému etniku soužití společně s Čechy. Dvacet let žití spolu nebo spíše vedle sebe. Projevy mezi oběma etniky v uvedeném roce vyvrcholily rozchodem, který byl dokonán po druhé světové válce ve formě vyhnání a odsunu, jehož následky jsou v regionu znatelné ještě v současné době.

Vlastní publikační a odborná činnost (výběrově)

- ANDRŠ, Pavel: Česká menšina na Nejdecku v meziválečném období. In: Západočeské archivy 2015 [VI], s. 73–82.
- TÝŽ: K dějinám nejdecké česárny vlny do roku 1945. In: Západočeské archivy 2013 [IV], s. 103–117.
- TÝŽ: Komunální volby na Nejdecku v roce 1938. In: XXV. Historický seminář Karla Nejdla. Sborník přednášek, Karlovy Vary 2016, s. 37–43.
- TÝŽ: Nejdek v letech 1945–1953, Nejdek 2010.
- TÝŽ: Nezaměstnanost na Nejdecku ve 30. letech 20. století. In: Západočeské archivy 2016 [VII], s. 101–113.
- TÝŽ: Politická situace na Nejdecku ve 30. letech 20. století. Soubor politických stran. In: Západočeské archivy 2014 [V], s. 147–156.
- TÝŽ: Slavní nejdečtí rodáci. Rodáci, osobnosti, návštěvníci, Nejdek 2007.
- ANDRŠ, Pavel – MICHÁLEK, Milan – PÁNEK, Zdeněk: Takový byl Nejdek. Pohlednice a fotografie do roku 1945, Nejdek 2005.